

Kulinpuu ja kulinnuora: kaksi jäännettä

Kesinä 1946 ja 1947 R. E. Nirvi oli mukana kahdella Nordiska Museetin järjestämällä tutkimusmatkalla, jotka suuntautuivat Tornionjokilaaksoon, jälkimmäinen osaksi myös Kemijoen suiston seuduille, ja joiden pääaiheena oli niiden seutujen omaleimaisen joki- ja merikalastuksen selvittely. Retket näyttävät olleen tuloksellisia sekä kansa- että kielitieteilijän kannalta; lähtökohtia ja hyviä virikkeitä niiden tiedetään antaneen Nirville mm. eräisiin pyyntikulttuuria koskeviin sana ja asia -tyyppisiin tutkielmiin. Sanakirjasäätiön arkistossa säilytetään erikoisena kokoelmana hänen varsinaista saalistaan: noin 3 400:aa sanalippua, joiden valtaosa on kalastusterminologiaa ja jotka Nirvin muista kokoelmista tuttuun tapaan on höystetty erinomaisin esimerkkivirkkein ja useasti myös tarkoin kansatieteellisin kommentein. Vastaiselle tutkimukselle tämä kokoelma varmaan monesti tarjoaa hyviä rakennusaineiksia; tällä kertaa ottaisin puheeksi vain yhden siihen sisältyvän sanatiedon, joka on Alatornion Kaakamasta vuodelta 1947:

kulimpū 'n. 35 cm:n pituinen puukeppi, jolla verkkoja pauloitetaan'. Vanha nimitys.

Nirviä näyttää askarruttaneen tämän sanan äänneasu. Murteen muuhun sanastoon se voidaan äännelakeja loukkaamatta sitoa olettamalla normaaliasua *kuljinpuu*, ja juuri sen hän on hakusanaksi kirjoittanutkin — varmuuden vuoksi kuitenkin kysymysmerkillisenä. Lieneekö hänen mielessään silloin käynyt ajatus, että kyseessä saattaisi yhtä hyvin olla merkki »hämäläisestä *l*:stä» ja että »kulinpuu» siis alkuaan olisikin = *kudinpuu*? Oli miten oli, myös tällaista vaihtoehtoa voitaisiin hyvin perustella. En ole tosin löytänyt hapaankudonnan alaan kuuluvasta »kudinpuusta» yhtään lisätietoa, mutta jos sellainen joskus on tavattu hämäläisellä *l*-alueella, se olisi jo keskiaikaisen asutuksen mukana saattanut kulkeutua Kaakaman kalastamoille ja jäädä sinne samanlaisiksi hämäläistyypin edustuksen relikiksi kuin Peräpohjolan laaja-alueinen *talikko* ~ *talikka* ja tavunloppuiset *l*-tapaukset (näistä ks. Virtaranta, Dentaalispirantin edustus suomen murteissa s. 17, 165—167, 208—209). Rakenteeltaan »kulinpuu» olisi juuri sitä sanatyyppiä, johon kuuluvat useimmat *l*:n reliktit eri tahoilla: *t*:n heikolla vastineella alkava tavu vakituisesti umpinainen, *l*:n tajuaminen vahva-asteisen *t*:n vaihtelupariksi sen varassa, kuinka kiinteästi sana assosioituu hiukan loitompana oleviin paradigmoihin (*kutoa* : *kudon*, *kudin* : *kutimen*). Parhaan tukensa reliktioletus saa eräästä päijäthämäläisestä rinnakkaistapauksesta, jossa samaten hapaankudonnan alalla käytetty hämäläinen »kulin» on säilyttänyt asemansa *l*:n muuten väistyessä itämurteiden vaikutuksen johdosta.

Päijäthämäläisen tapauksen löytämisestä kuuluu kunnia oikeastaan Lauri J. Väisäselle, joka v. 1934 laati pro gradu -työnsä »Kalastuksesta ja siihen liittyvästä sanastosta Jyväskylän pitäjässä», ja hänen opettajalleen Martti Rapolalle. Työnsä ainekset Väisänen oli kerännyt Jyväskylän pitäjän kaakkoispäästä, Päijänteen ja Leppäveden rannoilta Orava- eli Oravisaaren (kansanomaisesti muistiinpanoni mukaan *oransoar*) kylästä, ja niiden joukkoon oli osunut merkillinen substantiivi *kuli(n) : kulime(n)*, jonka Väisänen selittää merkitsevän 'havaksen [sic] luonnosta lankaan pujotettuna' (mts. 134). Sana vaikuttaa vajaaparadigmaiselta. Sen käyttötaustaa selvittää tarkemmin hapaankudonnan aloitusta koskeva Väisäsen kuvaus (mts. 22—23), josta lainaan muutaman rivin:

»Ennen hapaan varsinaista kutomista on tehtävä luonnos (*luonnos*), joka muodostuu kahdesta rinnakkaisesta luonnossilmäkerrasta. Sitä on kudottava kaksi kertaa tulevan hapaan pituus, ja se tehdään verkkoihin tavallisesti muuta havasta paksummasta langasta. Tällöin ei tarvitse uudestaan kutoa erikoisia paulasilmiä (*påolasilemi'ä*) verkon yläosan vahvikkeeksi. Valmistunut luonnos pyöritetään luonnoskelalle (*luonnoskelale'*), joka on tavallista kelamallia - -, mutta huomattavan suuri. Se myös kiinnitetään rahiin tai pöytään, mutta saattaa pyöriä kutojan edessäkin hänen istuessaan sen pitkän koukun muotoisen varren päällä. Kun luonnosta on kudottu tarpeeksi, niin se pannaan kulimelle (*kulimele'*). Tällöin luonnosrihma (*luonnosrihma*) pujoitetaan kävyn avulla joka toisesta luonnossilmästä (*luonnossilemästä*) läpi.

Varsinainen hapaan kutominen alkaa tämän jälkeen. Alkuosa kulimella olevaa luonnosta vedetään pöytälaudan yli ja kiinnitetään tämän alapuolella oleviin tappeihin, jotta kutominen kävisi nopeaan luonnossilmistä eteenpäin. - - »

Tarkalleen tämän kuvauksen mukainen on ainoa murreasuinen esimerkkivirke, jolla Väisänen havainnollistaa sanan käyttöä: *sitten se luonnos pannāṅ kulimelek kun se pujotettāl luonnosrihmā'* (mts. 134). Samalla hän esittää lyhyen mutta yhä edelleen huomionarvoisen etymologisen kommentin: »Prof. Rapolan yksityiskeskustelussa lausuman mielipiteen [tässä kohden Rapolan punakynällä tekemä korjaus: arvelun] mukaan sana on mahdollisesti laina hämäläismurteista, joissa kulin : kutimen.» Pitemmälle hän ei ole ajatusta kehitellyt, eikä siihen olisi silloisten aineskokoelmien varassa ollut paljon mahdollisuuksiaakaan. Täydennystä ja vahvistusta Väisäsen aineksiin olisi kyllä tuonut eräs *kulin*-alkuista yhdyssanaa koskeva tieto, jonka Sana-kirjasäätiön oransaarelainen vastaaja Anselm Kuokkanen oli lähettänyt jo v. 1929:

»Verkon luonnosta kudotaan puolta pitemmälle kuin aijottu verkon pituus, esim. jos verkko tehdään 20 sylvä pitkä kudotaan luonnosta 40 s. Sitten luonnos pujotetaan *kulin nuorralle* (vahvalle rihmalle) niin ettei se tule kierrokselle, sitten kudotaan ensimmäinen kalvoinkerta, jota sanotaan laiskan kerraksi, kun se on hidasta ja vaikeampaa kutoa.» (SS:n stipendiaattikokoelmat, 15. keruupiiri sub *luonnos*.)

Menettely, josta Väisäsen ja Kuokkasen tiedot puhuvat, on ollut laaja-alueinen, ehkä yleissuomalainen; vrt. Sireliuksen tietoon, jonka mukaan valmiiksi saatu suoli (eli siis luonnos) »pannaan - - ylemmästä silmärivistään tavallisimmin poimurih-

malle, harvoin poimutikulle; hiukan useammin käytetään jälkimäistä, kun syvyyttä jo jonkun verran on kudottu» (Suomalaisten kalastus I s. 9). Kyseessä on siksi tärkeä hapaankudonnan vaihe, että voidaan otaksua siihen kaikkialla liittyneen myös sentapaista termistöä kuin Jyväskylän »kulimelle paneminen» ja »kulinnuora» eli »luonnosrihma». Termien kokoaminen alkaa kuitenkin jo olla vaivan takana: kokemuksen on, että Sisä-Suomen järvisuodillaakaan useimmat kalamiehet eivät enää pysty palauttamaan mieleensä tähän työvaiheeseen liittyviä sanoja, vaikka itse olisivat nuoruudessaan kutoneet havasta. Seuraava termikokoelma osoittaa, mitä vielä nykyään on tavoitettavissa. Sen ainekset ovat osaksi omilta keruumatkoiltani, osaksi Sanakirjasäätiön kokoelmista (paljolti vastauksia Sanastajassa v. 1959 julkaisemaani kysymykseen 26: 1954).

1) Sanastajan kysymykseen tulleiden vastausten mukaan tunnetaan »kulinnuoran» nimityksenä siellä täällä savolaismurteissa *kurenuora* (Heinävesi, Karttula, Sonkajärvi, Pielavesi; omissa muistiinpanoissani myös Multialta), *kurenaru* (Sulkava, Viitasaari) tai *kurelanka* (Kangasniemi; itselläni lisäksi Hirvensalmesta). Nimen taustaa on omiaan valaisemaan se, mitä multialainen kertojani selitti minulle v. 1959: »*Kurennuorra* pujotettiin reijästä reikään sivuttai. Niinkun kurottiin sitä [luonnosta] kassaa [kutomista aloitettaessa, jolloin] se men iham pienee.» Samalta alueelta on pari tietoa myös verbi-ilmauksesta, joka vastaa Jyväskylän »kulimelle panemista»: »Kun tehääv verkol luonnos, pujotettaa se yksistä silemistä ja supistettaa, silloin se *pannaan kurreellee*» (Rantasalmi, Esteri Malinen 1931); »*Se ol kureile pantuna* siihen [kurelankaan] se verkko» (Hirvensalmi, oma muistiinp. 1962). — Multian seuduilta *kurenuoran* alue jatkuu Ylä-Satakuntaan ja Etelä-Pohjanmaankin kaakkoislaidalle; tietoja on Virroilta (O. Pihlajajärvi 1959, Lyyli Heinola 1959), Ruovedeltä (S. Røykkee 1959), Karviasta (*kuretnuora*, I. Kohtamäki 1930) ja Kuortaneelta (Helmi Mäkelä 1959). Sana saattaa olla sielläkin savolaislähtöä. Savolaista alkuperää voisi ajatella myös Päijät-Hämeestä toteamilleni muutamille *kurenuora*-tapauksille (Hartolasta, Luhangan Judinsalosta ja Kuhmoisten Sappeesta), vaikka niiden sporadisuus vähän epäilyttää: olisiko savolaisuus tosiaan pystynyt tunkemaan saarekkeitaan näin pitkälle täällä säilyneen, 8. kohdassa mainittavan hämäläistermin alueelle, vai ovatko kyseessä sittenkin vain paikalliset uudismuodosteet? *Kurelanka* on merkitty myös kaakkoishämäläisten murteiden alueelta, Iitin—Jaalan murteesta (Aino Oksanen 1926—30), missä sen savolaisperäisyys on samasta syystä hiukan epäiltävää.

2) Luopioisista merkitsin 1962 termin *haltijalanka*: »Haltialanka se oli ku se piti haltiassa sitte [hapaan luonnoksen]. Se hallitti sel liinan [= hapaan], sen kutime. Pahnnavuntunuhan se olis [ilman haltijalankaa].» Saman sanan on Luopioisista jo 1917 kirjannut Martti Rapola, tosin ilman tarkempaa selitystä kuin että sana liittyy hapaankudontaan. Vrt. edelleen Frans Törmän Tyrvästä 1928 lähettämään tietoon, jonka mukaan *haltijalanka* = 'verkon kummassakin päässä yläpaulasta alapaulaan silmien läpi pujotettu paksumpi lanka'. Sanan käyttö havasterminä on nähtävästi sekundaaria ja pohjautuu *haltijalangan* yleisempään merkitykseen 'värjättävän

lankavyyhden ympäri sidottu, sitä koossa ja selvänä pitävä lanka' (todettu eri tahoilta varsinkin länsimurteista; ohella paikoin myös merkitys 'lanka, jonka avulla lankavyyhden pasmat erotetaan toisistaan, »katalanka»'). Kaikissa tapauksissa ajatustausta näyttää kuitenkin olevan sama: *haltijalanka* eri käyttöyhteyksissään on käsitettävissä »hallitsevaksi, koossa pitäväksi langaksi» aivan samoin kuin rakennustermit *haltijaparru*, *-hirsi* 'laipion niskojen alla (t. päällä) poikki rakennuksen kulkeva kannatinparru' on ymmärrettävä »niskajärjestelmää hallitsevaksi, koossa pitäväksi parruksi» (huom. myös synonyymit *valtaparru* ja Luhangasta tapaamani *kuningasparru*).

3) Vain yksi tieto on »kulinnuoran», »kurenuoran» ja »haltijalangan» synonyymista *noukkimanuora*. Sen kirjasin 1959 Kihniön tietomieheltä Sergei Honkalalta; hänen mukaansa luonnoksen silmien pujottaminen nuoraan (vai ensimmäisen kalvoinkerran kutominen nuoralle pujotettuun luonnokseen?) oli juuri *noukkimista*. Samasta toimituksesta näyttää saaneen nimensä myös Sireliuksen tuntema *poimurihma* (vrt. *poimia*). En ole sitä semmoisenaan tavannut mistään kokoelmista, mutta murteittain sen sijasta tunnetaan ainakin *poimillanka* (Haapasaari, Aili Laanti 1935; selitys: 'lanka, jolle poimitaan »sual», kun verkkoa aletaan kutoa') ja *poimiuslanka* (Rymättylä, Väinö Tala 1945).

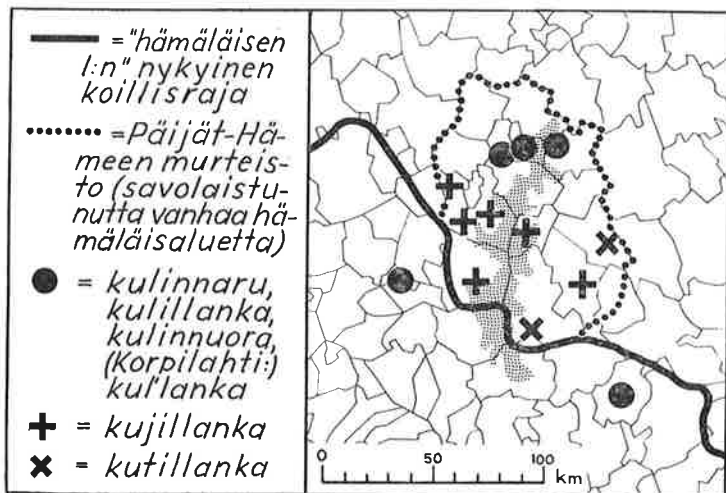
4) Samaa merkitsevän *havaslangan* olen merkinnyt vain Jyväskylän läntisestä naapuripitäjästä Petäjavedeltä.

5) Posion Kynsiperältä, joka on entistä Taivalkoskea, merkitsin 1959 nimityksen *päänuora*, ja aivan samanlaisen tiedon on Esko Kolehmainen 1962 saanut Keski-Suomesta Kinnulasta: *peänuora* = 'paksuhko naru, jolle verkon ensimmäinen silmäriivi pannaan kutomisen helpottamiseksi'. Tekee mieli olettaa, että tällainen *päänuoran* merkitys on sekundaari, ellei suorastaan kertojien muistiharhaa. Ainakin Posiolla ja sen naapuripitäjässä Kuusamossa sana näet tunnetaan myös toisenlaisessa käytössä, joka näyttää alkuperäisemmältä: *päänuora* 'ohut, yläpaulan jatkona oleva narunpätkä; kun verkko on nostettu puikkarille, sitaistaan se päänuoralla kiinni puikkariin' (Posio, Asta Välinoro 1962), *peänuora* 'verkon siulanuora; (toisen sanalipun selitys:) verkon päässä puikkarin sijasta' (Kuusamo, Martti Räsänen 1915).

6) Kangasniemen Synsiän kulmalla kyseisen langan nimenä on *verko piiji*: transl. *pitimeks* (oma muistiinp. 1962).

7) *Luonnosrihma* tunnetaan, paitsi Jyväskylän pitäjässä, myös naapuripitäjän Laukaan Leinolassa (oma muistiinp. 1959). Sitä vastaavat edelleen Sippolan *luonnosnyäri* 'nyöri, johon nuotan luonnos pujotetaan' (Anna-Liisa Hasu 1962) ja Ikaalisten *suolinuora* id. (Kalle Uusitalo 1944).

8) Jyväskylän »kulinnuoran» ja »kulimelle panemisen» vastineita on niitäkin kertynyt koko joukko. V. 1958 tapasin pari l:llistä esiintymää Jyväskylän lähimmästä naapuristosta, Päijänteen pohjoisosaan lännestä laskevan Muuratjärven rannoilta, jossa **δ*:n yleisedustus nykyään on päijäthämäläisten erikoiskehitysten muokkaamaa itäistä *Ø*, *j*, *v* -tyyppiä aivan kuten Jyväskylässäkin. Toinen esiintymä on

Muuramen Rannankylästä; siellä yksi haastateltavistani mainitsi sekä substantiivin *kulinnuora* että sanaliiton *pistää kulimelle*: »Pistettiin kulimellen silttes se luonnos ku tehtiin se luonnos ensittäi.» Toinen esiintymä on Korpilahden Tikkalasta, jossa »kulinnuoran» nimenä mainittiin olevan *kullanka* (määriteosana nähtävästi analoginen »nominatiivi», joka on luotu genetiiviksi tajutun *kulin*-tyypin pohjalta). Enempää l:llisiä tapauksia ei lähiseuduilta olekaan tiedossani; saadaan mennä Pohjois-Päijänteen ympäristöstä satakunta kilometriä lounaaseen ja kaakkoon, kunnes perihämäläisten murteiden puolella Eräjärvellä tulee taas vastaan samaa merkitsevä hapaankudontatermi *kulinnaru* (S. Lindroos 1943) ja kaakkoishämäläisten murteiden alueella Jaalassa *kulinlanka* (syn. *kulin*; Eila Erola 1950). Nämä tapaukset ovat tietysti samoissa murteissa valitsevan **δ*:n yleisedustuksen (*kuto-* : *kulon*, *kutimen* : *kulin*) mukaisia. Mutta entä näiden esiintymien ja Päijänteen pohjoiskolkan välinen Päijät-Hämeen alue? Sielläkin vastaava termi tunnetaan — ei kuitenkaan l:llisenä vaan asussa *kujillanka*, joka tarkoin noudattaa Päijät-Hämeen »savolaistunutta» dentaalispirantin edustusta. Jämsän murteesta se on merkitty jo vuosisadan alussa (U. J. Vegelius 1904, Selma Patajoki 1916), ja itse olen sen tavannut vielä 1950-luvun lopulla parilta vanhalta nuottamieheltä Jämsän Alhojärvellä ja Hopsulla, josta seuraava esimerkki: »Otettiin [luonnos] niistä silmistä semmosellen kujillangalle, kuottavaks, siitä tul' semmonev vihkura.» Samanasuisena olen merkinnyt tämän sanan myös Kuhmoisten Ansiolahden kulmalta, Luhangan Judinsalosta (toiselta kertojalta kuin edellä 1. kohdassa mainitun *kurenuoran*) ja Hartolasta. Sysmän Nikkaraisista ja Joutsan Pärnämäestä taas olen saanut asun *kutillanka*, jonka *t*:n en uskoisi olevan yleiskielen *d*:n tavoittelua vaan pikemmin omintakeista asteyleistystä (vrt. savolaismurteiden *setä* : *setän*, *kota* : *kotan*, *neätä* : *neätän* -tyyppisiin taivutuksiin, jotka melko yleisesti kilpailevat alkuperäisten astevaihtelusuhdeiden kanssa

ja ovat murteittain ja sanoittain jo selvinneet voittajaksikin). Odotuksenmukaista tietysti on, että Jyväskylän »kulimelle panemista» vastaava sanonta tällä alueella sisältää vahva-asteisen *t:n*: »Pujotetaal luonnos *kutimelle*» (Korpilahden Puolakka, oma muistiinp. 1958); »Kul luonos pannaan *kutimelle* . . .» (Sysmän Vintturi, Pekka Kurkinen 1960); samoin alueen itäpuolella Hirvensalmen Hirvenlahden kylässä asti: »*Kutimellel* laitetaa sittes se luonnos» (oma muistiinp. 1962). Hartolasta olen 1959 pannut muistiin myös muihin *kutoa*-verbin johdoksiin perustuvia sanontoja: »Ku se [luonnos] pantii *kuvoksellen* ni se puolet kutistu»; toisen kertojan mukaan: »Kujillanka sanottii ku se soatii se luonnos lankaam punottuva, ku se *kuteillep* pantii se verkko. Sitte alettiin kutova.»

Kudinlangan levikki hapaankudontaterminä ei rajoitu Päijät-Hämeeseen ja sen liepeille. Sama termi tunnetaan myös laajalla alueella pitkin Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan rannikkoa, ja sielläkin sen asuna on samojen murteiden normaalin astevaihtelukaavan mukaisesti *kujillanka*. Tietoja on kertynyt Himangalta (V. Merento 1959), Saloisista (Aino Saaristo 1940: »Se luoma otetaan sitte *kutimille*, sanottiin ennen *kujillanka*»), Limingasta (P. Kytökorpi 1959), Hailuodosta (Niilo Rantasuo 1928, Urho Tuomola 1930, Eira-Leea Laitinen 1956) ja Haukiputaalta (Kalevi Haikara 1962: »Luomus pannaan *kutimellek kujillankaa*»). Himangalta tietää V. Merento myös *kujintikun*, joka vastaa edellä puheena ollutta Sireliuksen »poimutikkua»: »Kutomisen edistyttyä vähän pitemmälle pujotellaan verkonkujin uudelleen kujintikulle ja pujotus tapahtuu taas jokaisen samassa varvissa olevan silmän kautta. Kujintikku on puusta ohueksi ja litteäksi vuoltu tikku, jonka molemmissa päissä on reikä. Näistä reijistä sidotaan vahvemmassa langasta länkky, josta sitten kujin kiinnitetään verkkotooliin.» Kalajokilaakson Ylivieskasta on Arvi Koskela 1959 vuorostaan ilmoittanut »kudinlangan» nimityksen *kujenaru*, ja Pohjois-Savon Nilsiästä asti on yksinäinen tieto samaa merkitsevää *kuvosnarusta* (Aatto V. Korhonen 1960).

Esitetyn nojalla voidaan pitää selvänä, että Päijät-Hämeen pohjoisimman kolkan *kulinnuora* ja *kulimelle paneminen* todella sisältävät »hämäläisen *l:n*». Lainaksi hämäläismurteiden *l*-alueelta niitä ei kuitenkaan voida katsoa; ainoa mahdollinen selitys on se, että ne ovat Päijät-Hämeen monien muiden *l*-tapausten tavoin jäänteitä muutaman vuosisadan takaiselta ajalta, jolloin täällä vielä puhuttiin savolaistumantonta hämettä (vrt. kirjoittaja, Keski-Suomi 5 s. 221—226; Virtaranta, Dentaalispirantin edustus suomen murteissa s. 173—191, 211—212). Se alue — entisen Korpilahden pohjoispää ja Jyväskylän pitäjät —, jossa *kulinnuora* ja *kulimelle paneminen* ovat säilyneet, on pohjoisinta, minne vakinainen hämäläislähtöinen asutus oli 1500-luvulle mennessä ennättänyt, ja juuri samoilta tienoin tihentyvät yhä tänä päivänä lukuisien hämäläisperäisten kielenilmiöiden pohjoisrajat. Mainittakoon vain sellaiset tapaukset *t:n* astevaihtelun alalta kuin 'kuuntelemista' merkitsevä *kuutelen*: *kuuwella* (eräänlainen *l:n* jäännös sekin, pohjoisimmat esiintymät Petäjävvedellä, Korpilahdella ja Muuramessa) tai epäsavolaiset, vaikka *l:ttömät kuje* 'kude', *saje* 'sade' (pohjoisimmat esiintymät Petäjävvedellä ja Jyväskylän pitäjässä) ja *soaja*

'saada', *jeäjä* 'jäädä' (Koskenpäällä, Korpilahdella, vähin Muuramessakin).¹ Kun 1500-luvun loppupuolen savolaiset uudisasukkaat näillä seuduin kuulivat verkon kudinta tarkoittavan termin *kulin* ja kudinlangan nimen *kulinnuora*, he omaksuivat sanat *l*:llisinä kaiketi nimenomaan siitä syystä, että koko *kudin* : *kutimen* -sana (yhtä hyvin kuteilla olevaa havasta kuin esim. sukan kudosta tarkoittavana) oli savolaismurteille outo ja sen hämäläisen vastineen *l* sen takia vaikeasti hahmotettavissa *t*:n heikoksi asteeksi. Etelämmäksi Päijät-Hämeeseen ei savolainen uudisasutus nähtävästi ole yltänyt kovin runsaana. Murteen savolaistuminen ei liene siellä seurausta niinkään kolonisaatiosta kuin yksinkertaisesti siitä, että entisten suurpittäjien pohjoisreunalla yleistyntä vetävää uutta puheenpartta ruvettiin jäljittelemään — samalla kun moni piirre omasta hämäläisestä kielenkäytöstä jäi yhä voimaan. Voimaan jääneitä sanoja oli mm. *kulin* : *kutimen*; uuteen astevaihtelukaavaan sopeutettuna siitä tuli *kujin* : *kutimen*, ja sivutuotteena syntyi automaattisesti täkäläinen *kujillanka*. Siten selittyy se merkillisyyttä, että hämäläinen *l* tässä tapauksessa on säilynyt vain savolaistuneimmassa Päijät-Hämeen osassa ja »savolaistunut» siinä osassa, joka yleensä on säilyttänyt hämäläispiirteet melkoista tarkemmin kuin Jyväskylän seutu.

Finn. *kulinpuu* und *kulinnuora*: zwei Reliktfälle

VON TERHO ITKONEN

R. E. Nirvi hat im Jahre 1947 im Kirchspiel Alatornio, das zum Dialektgebiet von Peräpohjola gehört, den Fachausdruck *kulinpuu* 'etwa 35 cm langer Holzstock zum Binden der Netze' aufgezeichnet. Der Verf. vermutet, dass das inlautende *l* dieses Wortes ein früheres **δ* vertritt (der Anfangsteil des Wortes könnte vom Verb *kutoa* 'stricken, weben' herkommen, I. Pers. Sg. Präs. *kudon*) und dass es sich somit um ein phonetisches Relikt handelt (heute wird nur in einem Teil der Mundarten von Häme **δ* von *l* vertre-

ten). Ein ähnlicher Reliktfall ist in der Gegend von Jyväskylä (im alten Siedlungsgebiet des Häme-Stammes, wenn auch ausserhalb der jetzigen Häme-Mundarten) festgestellt worden: dort kennt man das Substantiv *kulinnuora* 'Schnur, auf die man die erste Maschenreihe des anzufertigenden Netzes zieht' und den dazugehörigen Verbalausdruck *panna kulimelle* 'auf die ebenerwähnte Schnur aufziehen (Objekt: die erste Maschenreihe des Netzes), um das Netzbinden fortzusetzen'.

¹ Rapola ja hänen mukaansa Virtaranta ovat Päijät-Hämeen *j*:n tällaisissa tapauksissa selittäneet eräänlaiseksi *l*:n (Rapola vaihtochtoisesti *δ*:n) substituutiksi: »näiden seutujen länsisuomalaisen pohja-asutuksen murteessa säilynyt *δ* (tai tästä kehittynyt *l*) on myöhemmin tulleiden savolaisten (tai myös savolaistuvien hämäläisten) suussa korvautunut sillä savolaismurteiden tuntemalla astevaihteluparilla, joka oli sille muodostukseltaan ja ehkä akustisestikin läheisin, *j*:llä» (Rapola, Johdatus suomen murteisiin² s. 38; vrt. Virtaranta, Dentaalispirantin edustus s. 172). Toivon voivani toiste perustella tarkemmin käsitystäni, jonka mukaan *l*:n sijalle omaksuttu *j* ei ole peräisin niinkään savolaisesta *t*:n astevaihtelukaavasta kuin Päijät-Hämeessä hämäläisenä säilyneestä *k*:n astevaihtelukaavasta. Tarkalleen samalla alucella, missä sanotaan *kufe*, *saje*, ovat näet säilyneet vanhoillaan hämäläiset tyytit *lujen* (vrt. sav. *luven*), *hajan* (vrt. sav. *håen*); se mikä *l*:n astevaihtelusuhteissa nykyään on Päijät-Hämeessä savolaista, on oikeastaan vain periaate, että *t*:n heikko aste on mikäli mahdollista identtinen samassa vokaaliympäristössä tavattavan *k*:n heikon asteen kanssa. Tämän periaatteen mukaisesti *j* saatiin niin moniin tapauksiin, että se lopulta saattoi levittäytyä yli alansakin (huom. tyytit *tuoja* 'tuoda', *jeäjä* 'jäädä' ja erityisesti Kuhmoisten *lajossa* 'ladossa', *pujot* 'pudottaa', *puljas* 'puhdas' yms., jotka nähtävästi kuuluvat *j*:n ekspansion kaikkein nuorimpaan vaiheeseen).